
MODERNLEŞME, TOPLUMSAL HAFIZA ve YAHYA KEMAL

CEMAL FEDAYİ*

Hafızanın yaşamlarımızı yapan şey olduğunu fark etmek için, parça parça da olsa, hafızanızı yitirmeye başlamanız gerekir. Hafızasız yaşam, yaşam değildir... Hafızamız; tutarlılığımız, aklımız, duygumuz, hatta eylemimizdir. Onsuz birer hiçiz...**Luis Bunuel**

"Ağaç köküyle yaşar, insan da öyle... Bizse maziden koştuk, istikbale bağlanamadık. Türkiye bütün kütüphaneleri yakılan, bütün mazisi imha edilen, 600 yılı cerrahi bir ameliyatla içtimaî uzviyetinden koparılıp atılan bedbaht bir ülke. Oysa milletin ana vasfı devamlılık... Türk milleti... Hangi millet? Bu millet 10 senede bir değişen hafızasız nesiller amalgamı..." **Cemil Meriç**

ÖZET

Yahya Kemal muhafazakâr düşünceyi temsil eden önemli bir fikir ve sanat adamıdır. Tarihe büyük önem veren Yahya Kemal toplumsal hafıza ve bu hafızayı oluşturan unsurlar üzerinde titizlikle durmuştur. Toplumsal hafızanın canlı ve sağlam tutulmasına önem veren şair kendi eserleriyle eski ile yeniye buluşturmaya, irtibat noktaları inşa etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada Yahya Kemal'in şiirlerindeki toplumsal hafıza ile ilgili vurgular ve fikirler mercek altına alınmış ve modernleşme bağlamında analiz edilmiştir. Çalışmada mo-

---

* Yard. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

dernleşme ve toplumsal hafıza konusunda teorik bilgiler de verilmiş; ayrıca Türk modernleşmesi üzerinde kısaca durulmuştur.

Anahtar Kelimeler; Toplumsal Hafıza, Modernleşme, Türk Modernleşmesi, Yahya Kemal, Kültür, Kimlik, Gündelik Hayat

GİRİŞ

Yahya Kemal tarihçi ve düşünür yanı da olan bir şairdir. Siyasal bilgiler okumuş, milletvekilliği ve diplomatlık yapmıştır. Bir tarihin son erip başka bir tarihin kurulduğu bir döneme şahitlik ettiği için Yahya Kemal'in eserleri sosyal bilimler açısından son derece önemli malzemeler içermektedir.

Yahya Kemal hiç şüphesiz muhafazakâr bir şair ve düşünürdür. Kendisi muhafazakârca bir yaşam sürmese de eserlerinde tastamam muhafazakâr bir dünya görüşünün yansımaları görülür. Fakat Yahya Kemal'in bu tarafı, sosyal bilimcilerimiz tarafından yeterince işlenmemiş bâkir bir alandır.

Yahya Kemal muhafazakâr bir şair/düşünür olarak temayüz etmiştir fakat kendilerini "muhafazakâr" olarak tanımlayan parti(ler) muhafazakâr Yahya Kemal'den çok "İslamcı" Necip Fazıl'ı öne çıkarmışlardır. Bu da onların henüz muhafazakârlığı ve Yahya Kemal'i tam olarak anlayamadıklarını/idrak edemediklerini göstermektedir.¹

Son zamanlarda toplumsal hafıza konusu ilgi duyulan bir konu olmaktadır. Özyürek'e göre, modernist ideolojiye olan inancın kaybolmasıyla güçlenen nostalji akımları Türkiye'de ve dünyanın pek çok yerinde gözlenmektedir. Özyürek'e göre Türkiye'deki ilginin yerel nedenleri de var: "Cumhuriyet kurulduğunda yapılan en radikal reformlardan biri alfabenin değiştirilip tarihin yeniden yazılarak genç kuşakların geçmişlerinden koparılmasıydı. Cumhuriyet'in ilk kuşakları geçmişi pek merak etmediler. Onlar için asıl olan gelecek ve ilerde bir gün erişilmeyi bekleyen modernleşmeydi. Ancak bu büyük silmeyi yaşamamış olan bugünün kuşakları, hem kendi geçmişlerini hem de tarihin nasıl şekillendiğini merak ediyorlar."²

Bu çalışma, Yahya Kemal'in şiirlerini ve düz yazılarını son zamanlarda ilgi çeken bir kavram olan toplumsal hafıza bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yahya Kemal'de toplumsal hafızaya geçmeden önce teo-

¹ "2008 Yahya Kemal Yılı"ndaki son derece cılız ve içeriksiz etkinlikler (daha doğrusu etkisizlikler) bu kanaatimizi pekiştirmiştir...

² Esra Özyürek, *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, İstanbul: İletişim, 2001, s. 8

rik bir çerçeve çizmek bağlamında modernleşme ve toplumsal hafıza üzerinde durulmuştur. Yahya Kemal'in fikirlerinin tarihsel bir bağlama oturtulması amacıyla da Türk modernleşmesi üzerinde kısaca durulmuştur.

MODERNLEŞME

Toplumsal hafıza kavramını irdelemeden önce modernite üzerinde durmak gerekir. Kelime olarak modernus, şimdi ya da şimdiki zaman anlamına gelmektedir. Modernite hem kelime hem kavram olarak hafıza kavramıyla ilişkili bir kavramdır.

Genel olarak modernite, aydınlanma felsefesinden beslenen, akli ve bilimi merkeze koyan, eskiyi/geçmiş olumsuzlayan, yeniyi ise apriori olarak olumlayan bir durumu ifade etmektedir. Modernleşme kavramı da bu duruma/modern duruma ulaşma sürecini ifade eder. Modernite, sürekli ileriye doğru yürüyen, ilerleme fikrini kabul eden bir tarih tasavvuru inşa etmiştir. Eski kötüdür, şimdi iyidir, gelecek daha iyi olacaktır...

Özellikle modernleşme tarihleri devrim içeren ülkelerde "geçmiş", "devr-i sabık" (ancient regime) olarak yaftalanarak bir bütün olarak kötülenir; kötülenmekten de öte lanetlenir. Devrimin başlangıcı, adeta tarihin de başlangıcı kabul edilir, tarih sıfırlanır ve bu tarihin öncesi unutturulmaya, en azından, bastırılmaya çalışılır... Bu bağlamda toplumsal hafızanın sıfırlanması ve yeniden inşası bir siyasal-sosyal mühendislik operasyonu olarak gündeme gelir...

Modernite yeni bir dünya kurmak iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Kurmak istediği yeni dünyanın siyasal (modern ulus-devlet), sosyal, ekonomik, kültürel...boyutları bulunmaktadır. Özellikle siyasal ve sosyal boyutta yeni bir dünya kurmak, yeni bir tarih kurmayı da beraberinde getirmektedir. Yeni bir tarih kurgulaması, aynı zamanda, yeni bir toplumsal hafıza yaratmaya matuftur...

Modernite, doğal/organik, kutsal olanla ilintili geleneksel hafızanın yerine suni/mekanik (hayali/mutasavver/imagined), seküler bir toplumsal hafıza yaratmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, geçmişi de doğal bağlamından kopartıp kendi amaçları doğrultusunda yeniden üretmiş, yeniden yorumlamış, yeniden kurgulamıştır. Bazı Batı-dışı modernleşme örneklerinde ise, geçmiş ötekileştirilmiş ve adeta düşman olarak gösterilmiştir...

Esasen modernleşme sürecinde çok dramatik bir şekilde, Marks'ın ifadesiyle, katı olan her şey buharlaşıp havaya karışmış ve kutsal olan her şey dünyevileşmiştir. Yine bu süreçte kararlı olan her şey kararsızlaşmış;

sağlam ve sarsılmaz sanılan sosyal yapılar ya yok olmuş ya da etkisini kaybetmiştir. Uzun modernleşme sürecinin tamamında olup bitenler ve bunların topluma yansımaları, doğal olarak toplumsal hafızanın lehine değil aleyhine olmuştur; yüzyılların birikimini yansıtan toplumsal yapılar ve anılar bu uzun süreçte yok olmuş ya da ağır tahribata uğramıştır.

Modern ulus-devletin otoriter (ve yer yer totaliter) doğası etkisini tarih ve toplumsal hafıza üzerinde de göstermiştir. Modernite öncesinde unutulmuş ve hatırlanmış, doğal ve organik yollardan oluyordu. Ancak modern dönemde insanların neyi unutup neyi hatırlayacağına mekanik yollarla devletin kendisi karar vermek istiyor. Hatta bazı durumlarda devlet, toplumun hafızasını tamamen boşaltıp yerine yeni bir hafıza inşa etmeye çalışmıştır... Çünkü devlet için önemli olan itaatkâr yurttaşlar yaratmaktır ve toplumsal hafıza da bu amaca hizmet edecek tarzda oluşmalıdır. Yahya Kemal'in ifadesiyle, "devlet, uysal ve uslu bendeler ister."³

Modernleşme konusunu bitirmeden önce temelde iki tür modernleşme tarzı olduğunu vurgulamak gerekiyor. İskoç aydınlanmasıyla irtibatlı Anglo-Sakson modernleşmesinde, devletin tarihe ve dolayısıyla toplumsal hafızaya müdahalesi daha sınırlı ve daha ılımlıdır; devrimden ziyade tıdrici bir değişim öngörülür; muhafazakâr öğeler bulunur... Kıta Avrupası modernleşmesinde, özellikle de Fransa'da, devletin müdahalesi katı ve acımasızdır; köklü ve ani değişimler, devrimler öngörülür... Genel olarak devrim içeren modernleşmelerde, devletin otoriter ve totaliter bir niteliğe büründüğünü söyleyebiliriz.

TOPLUMSAL HAFIZA

Hafıza kelime olarak koruyan, saklayan gibi anlamlara gelmektedir. Bireyin bilincinde yer edip muhafaza edilen öğeler bireysel hafızayı oluşturur. Yüzyılların birikiminden toplumların bilincinde kökleşip kararlı bir şekilde korunan ve hatırlanan öğeler de toplumsal hafızayı oluşturur. Toplumsal hafıza psikoloji, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi ve antropoloji gibi birçok bilim dalının ilgi alanına giren bir kavramdır.

Çeşitli hafıza tasniflerinden yola çıkarak toplumsal hafızanın tanımı bağlamında öne çıkan unsurlar olarak şunları sayabiliriz: Bir toplum içinde yaşamak; şimdiki zaman içinde geçmişi hatırlatan eşyaları görmek ve kullanmak, çeşitli mekânlarda bulunmak, başka insanlarla iletişimsel alışverişte bulunmak, son olarak bunların bütününe oluşturduğu kültür

---

³ Yahya Kemal, *Siyasi Hikâyeler*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1995, s. 70

zemininde bulunmak. Hatırlama figürleri olarak da şunlar sayılabilir: Zaman ve mekâna bağlılık; gruba bağlılık; tarihin yeniden kurulması.⁴

Bireysel hafıza ile toplumsal hafıza birbirleriyle yoğun bir etkileşim içindedir. Bireysel hafıza toplumsal koşullardan yoğun olarak etkilenir. Hatta kimi görüşlere göre toplumsal çerçevenin dışında bireylerin hatıralarını sabitleştirecekleri ve yeniden bulabilecekleri başka bir hafıza yoktur.⁵ Bireysel hafızanın oluşması ve korunması için toplumsal çerçeve şarttır. Hafıza insanın sosyalizasyon sürecinde oluşur. Hafıza her zaman bir bireye aittir ama bu hafıza toplumsal olarak belirlenir; toplumlar üyelerinin hafızasını belirler. En kişisel anılar bile sadece toplumsal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur.⁶

Son zamanlarda toplumsal hafıza konusunda yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Hafıza üzerine yapılmış çalışmaların ortak noktaları şöyle özetlenebilir: 1. Geçmiş, hafıza yoluyla şimdiki anın ihtiyaçlarına göre sürekli yeniden şekilleniyor ve şimdiki anı meşrulaştırıyor. 2. Hafıza ile kimlik arasında sıkı bir ilişki vardır. Hem bireysel hem de grup kimliği zaman ve mekan içinde ayrılık iddiasından ve bunun hatırlanması üzerinden geçiyor. 3. Tarihçiler bireysel ve kolektif hafızayı şekillendiriyor; kişisel hatıralar da tarih yazımında önemli bir veri olarak kullanılıyor. Tarih hem bireylere hem kitlelere ait bir tür hafızadır. 4. Bireysel hafıza sosyal alanla pek çok noktada kesişmektedir.⁷

Kültürle ilişkili bir kavram olarak toplumsal hafıza kavramı sadece geçmişle değil şimdi ile de ilişkili bir kavramdır. Kimi yaklaşımlara göre hafıza, “şimdiki zamanda bir kültürel kurgu”dur.⁸ Kültür, bir toplumun yüzyıllar içerisinde biriktirdiği her türlü maddi ve manevi birikimleri ifade eder. Bu noktada toplumsal hafıza ile kültür büyük bir oranda birbirleriyle örtüşürler. Birçok tanım yapılan kültürün bir tanımı da şöyledir: Her şey unutulduktan sonra geriye kalanlar, kültürdür. Kültür, hiç eskimeyen, hep baki kalan yazılar, sözler ve yapılar birikimidir. Bu tanım tam da toplumsal hafıza ile örtüşmektedir. Mevcut toplumsal ve siyasal yapı-

⁴ Jan Assmann, **Kültürel Bellek**, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 33, vd.

⁵ Aksu Bora, “Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri”, **Bilig**, Bahar / 2010, Sayı 53, s. 53.

⁶ Assmann, age, s. 40.

⁷ Özyürek, age, s. 8-9.

⁸ Andreas Huyssen, **Alacakaranlık Anıları-Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek**, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s. 13.

lar, son tahlilde, unutulmalar ve hatırlananların ortak ürünü olarak ortaya çıkmıştır...

Bireyler açısından olduğu gibi toplumlar açısından da hatırlamak kadar (bazı durumlarda) unutmak da gereklidir. Ancak burada neyin unutulacağına neyin muhafaza edileceğine kim karar verecek? Hatırlama gibi unutmamanın da kendiliğinden/spontane olması gerekir. Devletin ya da dışarıdan başka bir aktörün müdahale etmemesi gerekir. Çünkü hatırlama ve unutma süreçlerinin siyasal ve sosyal sonuçları olmaktadır.⁹ Toplumsal hafızanın oluşumuna çok fazla aktör müdahil olabilir; fakat bu aktörlerin doğal aktörler olmaları gerekir. Dışarıdan ve yukarıdan, toplumsal/siyasal mühendislik kabilinden müdahaleler, toplumsal hafızanın istismarı anlamına gelmektedir...

Toplumsal hafıza, son tahlilde, doğal yollarla kendiliğinden oluşur. Devlet gibi dışarıdan aktörlerin müdahaleleri olmadan, kendiliğinden oluşur; unutulmalar da yine harici aktörlerin müdahalesi olmadan kendiliğinden unutulur. Modern ulus-devletler ise homojen yurttaşlar üretmek amacıyla genellikle toplumsal hafıza üzerinde tekel kurmak, onu istediği gibi yönlendirmek, kurmak-kurgulamak ve yıkmak-yapmak hakkını kendinde görmek istemiştir. Özellikle ulus yaratma süreçlerinde tarihe/hafızaya hoyratça ve insafsızca müdahale etmişlerdir; yeri geldiğinde de tarihi istismar etmişlerdir...

Toplumsal hafızanın kimlikle de doğrudan bir ilişkisi vardır. Toplumsal hafıza kendiliğinden oluştuğu gibi toplumsal kimlik de, toplumsal hafızadan da beslenerek, doğal yollardan oluşur ve yine toplumsal hafıza araçlarıyla yeniden üretilir ve aktarılır. Bu doğal oluşum ve aktarımlara müdahale edilmedikçe kimlik krizi ve yabancılaşma¹⁰ gibi sorunlar ortaya çıkmaz. Ancak modern ulus-devletler ulus inşası süreçlerinde bu doğal yollara müdahale ederek suni/zorlama kimlikler üretme yoluna gitmişlerdir. Bu da doğal olarak -özellikle Türkiye gibi ülkelerde- yoğun bir kimlik krizini doğurmuştur.

Her toplumun tarihinde binlerce/milyonlarca olay olup bitmiştir... Toplumsal hafıza bunların içinden korunmaya layık olanları ve korunması

---

⁹ Orwell'in ünlü **Hayvan Çiftliği**, devletin toplumsal hafızayı şaşkırtmak ve yönlendirmek için yazılara (7 emir) ve yapılara nasıl müdahale ettiğinin güzel örnekleriyle doludur. Bkz. George Orwell, **Hayvan Çiftliği**, (Çeviren: Halide Edip Adivar), İstanbul: MEB yayını, 1994.

¹⁰ Yahya Kemal'de yabancılaşma konusunda bkz. S. Hayri Bolay, "Yabancılaşma Karşısında Yahya Kemal", **Hece-Yahya Kemal Özel Sayısı**, Sayı 41, Ocak 2009, s. 79

lüzumlu görülenleri ayıklayıp saklayan bir doğal hassadır, yetidir. Toplumsal hafızanın oluşumu sürecinde somut olguların ötesine geçildiği de olur; toplumsal hafıza yer yer olguların üstüne çıkıp rüya, hayal ve efsane gibi transandantal unsurları da bünyesine dâhil edebilir.

Toplumsal hafızanın çok fazla oluşturucusu olduğu gibi çok fazla da yansıtıcısı, aktarıcısı vardır. Toplumsal hafıza kendiliğinden işleyen bir süreç sonucunda yazılı, sözlü, görsel ve anıtsal eserlerle/kültürel araçlarla oluşur ve aktarılır. Siyasal operasyonlarla toplumsal hafızayı tamamen sıfırlamak, yok etmek -teşebbüs edilse de- mümkün değildir. Bu, totaliter devletlerin bile başaramadığı bir şeydir. Yok edildiği sanılan imgeler ve simgelerin, baskı ortadan kalktıktan sonra -tamamen ve eskisi gibi olmasa da- yeniden gün yüzüne çıktıkları görülmüştür. Türkiye’de tek parti dönemi sonrasında, Rusya’da da komünist dönem sonrasında bunun çok örnekleri görülmüştür.

Hakikat halde bireylerin olduğu gibi toplumların da hafızaları hatırlamaya doğru değil unutmaya doğru meyillidir. Toplumlar bunu önlemek için büyük yapıtlar (abideler) ve büyük yazıtlar inşa ederler; sanat eserleri vücuda getirirler... Bütün tedbirlere rağmen bir toplum kendini, aidiyetini ve mensubiyetini unutmuşsa, kısaca kendini kaybetmişse, bu durumda bir asimilasyondan söz edilebilir. Bu durumda, varoluşsal bir krizden de söz edebiliriz...

Modernleşme süreci sadece siyasal alanda değil tüm yaşam alanında köklü değişiklikler doğurur ve yeni bir yaşam tarzı inşa eder. Yaşam tarzı-modernite ilişkisi bağlamında şunları söyleyebiliriz: Modernite öncesi yaşam tarzı, sükûnet üzerine kurulu bir hayattır. Modernite ise hareket üzerine bina edilmiş bir yaşam tarzı kurdu. Sükûnetten harekete geçildi. Hız ve haz, hayatın merkezine yerleşti. Bilindiği gibi hız unutturur. Toplumsal yaşam hızlandıkça toplumsal hafıza zayıflar; hızlı yaşam, hızlı unutmayı doğurur. Hatırlamak için durmak gerekir. Haddi zatında hatırlamak için de düşünmek için de önce durmak gerekir. İşte toplumsal hafıza işbu durdurmayı dolayısıyla hatırlamayı mümkün kılan bir araçtır.

Hızlı yaşam tarzının yanı sıra, toplumsal ve siyasal devrimler de toplumsal hafızayı yıpratır, hatta yok eden aktörler olmuşlardır. Her devrimle beraber yeni bir tarih kurgulanmış, toplumların üzerine konfeksiyon tarihler giydirilmeye çalışılmış, sonuçta toplumsal hafıza ağır travmalara maruz kalmıştır.

Muhafazakâr düşünce, devrime karşıdır. Değişimi reddetmez ama hızlı ve köklü değişimleri onaylamaz; değişimin tadrisi olmasını öngörür. Bu

bağlamda muhafazakâr düşünce açısından toplumsal hafıza, toplumsal hafızanın korunması ve içeriğinin sağlıklı bir şekilde aktarımı, hayati bir öneme sahiptir. Nesilden nesile aktarılan hafızanın, kültürel kimliklerin inşasındaki rolü önemlidir. Yine muhafazakâr düşünce, modernitenin toplumsal hafızaya yönelik anormal ve suni müdahalelerini eleştirir.

Muhafazakâr düşünce, toplumsal hafızanın taşıyıcılığını yapan ara kurumları ve geleneksel yapıları önemser ve bu kurumları tasfiye eden devrimlerin otoriter ve totaliter yönetimlerin doğmasına neden olduklarına inanır.

TÜRK MODERNLEŞMESİ

Osmanlı'nın sonlarında başlayıp Cumhuriyet'le birlikte ivme kazanarak devam eden değişim sürecine genel olarak Türk modernleşmesi denilmektedir. Batılılaşma, çağdaşlaşma, yenileşme, muasırlaşma gibi kavramlar da kullanılmakta beraber "Türk Modernleşmesi"¹¹ istikrar kazanmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bizde yenileşme/modernleşme çabalarının genellikle Tanzimat'la başladığı kabul edilir. Daha önceden de yenileşme çabaları olmuştur ancak esaslı ve sistemli bir modernleşme Tanzimat'la başlamış ve ivme kazanmıştır diyebiliriz.

Osmanlı Devleti, Batı'dan etkilenmekle birlikte kendine has bir modernleşme/muasırlaşma tarzı oluşturmaya çabalamıştır. Osmanlı modernleşmesi, muhafazakâr bir öz üzerinden yürümeye çalışmıştır. Tedrici bir değişimi, eski ile yeniyi bir arada bulundurmaya öngörmüştür. Devrime karşı olmuştur. Kısaca Osmanlı modernleşmesi, kırıp dökmeyen, toplumsal hafızaya hanel getirmeyen, kökü mazide olan bir modernleşme tarzıdır. Osmanlı modernleşmesi nev'i şahsına münhasır bir modernleşme olmakla birlikte genel düzlemde bu modernleşme tarzının Anglo-Sakson modernleşmesine benzediği söylenebilir.

Bu modernleşme tarzı genel olarak İttihat Terakki iktidarına kadar devam etmiştir. İttihat Terakki ile birlikte devrimci/jakoben Fransız tarzı modernleşme anlayışı öne çıkmaya başlamıştır. Bu tarz Osmanlı'nın son yıllarında ve Cumhuriyet'in tek parti döneminde egemen olmuştur. Radikal değişime, geçmişle bağları tamamen koparmaya, toplumsal hafızayı

---

¹¹ Bu konuda bkz. Mümtaz'er Türköne, **Türk Modernleşmesi**, Ankara: Lotus yayınları, 2003

silmeye dönük bu devrimci modernleşme tarzı Cumhuriyet'in tek parti döneminde ivme kazanarak 1950 DP iktidarına kadar devam etmiştir.

Osmanlı dönemindeki reform/ıslahat çabaları, Cumhuriyet döneminde "devrim"e ve devlet eliyle toplumun dönüştürülmesini öngören bir politikaya dönüşmüştür; başta din olmak üzere "geri kalmamıza neden olan" kurumlar hedef alınarak onların bireysel, sosyal ve siyasi alanlardaki etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır; bu da siyasi ve sosyal anlamda bir kopuşu ifade ediyordu ve bu durum muhafazakâr ideoloji açısından "dehşet" bir durumdur.¹²

Tek parti dönemindeki modernleşmenin en büyük sorunsalı "öteki" konusunda ortaya çıkmıştır. Tek parti dönemi modernleşmesi bir öteki yaratma konusunda çok zorlanmıştır. Aslında en uygun öteki -uzun savaşların doğal bir sonucu olarak- Batı olmalıydı. Ancak "Batılılaşma" çabası ile çelişki yaratacağından bundan sakınılmış olabilir. Tek parti dönemi modernleşmesi öteki olarak çoğunlukla geçmiş (eski devri) seçmiştir.

Tek parti dönemindeki devrimler -özellikle 30'lu yıllarda- kültür üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde bir hafızanın silinip yeni bir hafızanın yaratılması uğraşı görülür; Özyürek'in ifadesiyle bu dönemde bir "büyük silme" operasyonu söz konusudur. 1923 öncesi silinmiş, adeta yok sayılmıştır. Silinmekten de öte düşman olarak, "öteki" olarak yeniden kurgulanmıştır.

Ayvazoğlu'na göre, Cumhuriyet'i kuran kadro, Osmanlı mirasıyla bütün bağların koparılarak zihniyette radikal bir dönüşüm sağlamayı yeni bir "milli kimlik" inşasının tek yolu olarak görüyordu. Bunun için temel kurumlar ya ortadan kaldırıldı ya da fonksiyonsuzlaştırıldı. Özellikle harf devrimi ve bunun tabii sonucu olan dil devrimi gemileri yakmak anlamına geliyordu.¹³

Harf devrimi geçmiş ve hafızayı silmeye yönelik en radikal girişimdir. Saat, ölçü ve takvimde yapılan değişimler sonucunda tarih ve zaman algısı ile süreklilik (Yahya Kemal'in ifadesiyle imtidâd) duygusu büsbütün ortadan kaldırılmıştır. Kendine mahsus bir hayatı ve geleneksel hafızayı yeniden üreten "Müslüman Saati" terk edilerek, bambaşka bir yaşam tarzını ve yeni bir hafıza inşasını öngören "Frenk Saati"ne geçilmiştir... Yah-

¹² B.Berat Özipek, "Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 5, İstanbul: İletişim, 2003, s. 80

¹³ Beşir Ayvazoğlu, "Türk Muhafazakârlığının Kültürel Kuruluşu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 5, İstanbul: İletişim, 2003, s. 509.

ya Kemal zaman anlayışı ve yaşam tarzı arasındaki ilişkinin fakında olan bir şairdi. “Ezansız Semtler” isimli klasikleşmiş yazısında bu ilişkiyi şu soruyla gündeme getirmiştir: “Frenk hayatının gecesinde sabah namazına kalkılır mı?”¹⁴

Yaşam tarzındaki dramatik değişimin en iyi tasvirini Ahmet Haşim’in “Müslüman Saati” isimli makalesinde görürüz: “Ziyada başlayıp ziyada biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslüman’ın mesut olduğu günler, işte bu günlerdi; şerefli günlerin vekayii bu saatlerle ölçtüler. (...) Yeni ölçü bir zelzele gibi, zaman manzaralarını etrafımızda zir ü zeber ederek, eski günün bütün sedlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni gün vücuda getirdi.”¹⁵

Sonuç olarak tek parti dönemindeki devrimlerin sonucunda, yeni bir kimlik ve yurttaş inşasına engel olarak görülen bütün eski kültürel unsurlar ya kaldırılmış ya bastırılmıştır ya da fonksiyonsuzlaştırılmıştır. Bütün bu devrimlerin sonucunda, bir yaşam alanından başka bir yaşam alanına, bir dünyadan başka bir dünyaya geçilmiştir.

Türkiye’de, İttihat Terakki iktidarından günümüze kadar, sözünü ettiğimiz iki tarz-ı modernleşme çatışıp durmuştur. Anglo-sakson tarzı muhafazakâr modernleşme ile başlayan modernleşme maceramız İttihat Terakki ile birlikte jakoben/devrimci Fransız tarzına inkılab etmiştir. 1950 ile birlikte yeniden muhafazakâr modernleşmeye dönülmüştür fakat on yılda bir gerçekleşen darbeler ile jakoben tarz, egemenliğini yeniden kurmaya çalışmıştır. İki tarz-ı modernleşme arasındaki çatışma el’an devam etmektedir.

YAHYA KEMAL VE TÜRK MODERNLEŞMESİ

Sürekliliğe, geleneğe, dinsel ve kültürel sembollere, toplumu bir arada tutan maddi ve manevi değerlere, metafiziğe, nostaljiye ve “şanlı tarih”e verdiği önem itibariyle Yahya Kemal tipik bir muhafazakâr olarak kabul edilebilir. Çünkü, Özipek’in de vurguladığı gibi, muhafazakârlık için “toplumu bir arada tutan değerler” vazgeçilmez önemdedir. Toplum yaşayan bir organizma olduğu için onun akli kadar duyguları, inançları ve onu kederlendiren anıları da vardır. Muhafazakâra göre, toplumu bir arada tutan “dogmalardır” ve bu dogmaların gerçek ile ilişkisi ikincil bir konudur.

¹⁴ Yahya Kemal, “Ezansız Semtler”, *Tevhid-i Efkâr*, 23 Nisan 1922

¹⁵ Ahmet Haşim, “Müslüman Saati”, *Dergâh*, 16 Mayıs 1337/1921, Cilt I, Sayı 3.

Örneğin yaşadığına inanılan “şanlı tarih” büyük ölçüde kurgulanmış bir tarih olabilir. Din de toplumu bir arada tuttuğu, sıradan bir insanı bile iyi davranışa ikna ettiği ve aidiyet bilinci sağladığı ölçüde ateist muhafazakâr için bile vazgeçilmez bir toplumsal kurum olarak saygıyı hak etmektedir. Nihayet, her toplumun kendisine özgü sembolleri vardır ve bunlar korunmalıdır.¹⁶

Yahya Kemal muhafazakâr modernleşme diyebileceğimiz modernleşme tarzını savunan bir Osmanlıydı. (Ancak ömrünün büyük kısmı, muhafazakâr modernleşme döneminde değil de devrimci/jakoben modernleşme döneminde geçmiştir.¹⁷) Güney’e göre Yahya Kemal, “yerlici modern” denilen bir çizgiyi temsil etmiş ve yerli gerçekliklere dönüşü, modernleşme sürecinin sonucu ve devamı olarak görmüştür. Yahya Kemal, gelenekten kopuş yerine, Batılı toplumlar gibi gelenekten yararlanmayı, modernliği gelenekten üretmeyi savunmuştur. Yahya Kemal moderniteyle rahat, “sancısız” ilişki kurabilen, içeriden diyaloga girebilen bir fikir adamıdır.¹⁸

Yahya Kemal bu geçiş döneminde bazen bir yapıştırıcı olmaya bazen de eski ile yeni arasında bir köprü olmaya çalışmıştır. Kimi zamanlar da ortadan kopmuş bir telgraf telini iki eliyle bitirtirmeye çalışan bir divane gibi çırpınıp durmuştur. Bir rüyayı yerli yerinde tutmaya gayret etmiş; bir ocağın tütmesi için nefesini tüketmiştir... Köksüzlüğü eleştirmiştir. Bir rüyanın yerli yerinde durması için çalışmıştır.¹⁹

Yahya Kemal bozgun günlerinin hem şahidi hem de mağduru olmuştur.²⁰ Tanzimat’la ivme kazanan Osmanlı modernleşmesi imparatorluğun son döneminde, savaşlar, göçler, mübadeleler, dağılan aileler, sönen ocaklar, yeniden tutunma çabaları... gibi faktörlerin yoğun etkisi altında kalmış, hatta rotasından çıkmış diyebiliriz. Osmanlı modernleşme sürecinin

¹⁶ B. Berat Özipek, **Muhafazakârlık**, Ankara: Liberte Yayınları, 2004, s. 87.

¹⁷ Dolayısıyla, toplumsal hafıza onun yaşadığı dönemde müdahaleye maruz kalmış, kısmen silinmiş, tarihsel kimlikler o yaşıyorken bir bir ortadan kaldırılmıştır... Kendisi de bu geçiş döneminde, bir ara, değerlerinden ve kimliğinden uzaklaşmıştı ama bir süre sonra evine, yani kimliğine ve değerlerine geri dönebilmişti. Tanpınar’ın ifadesiyle: “Filhakika o, kaçış kapıları arayan insan değil, eve dönen adamdır.” Bkz. Beşir Ayvazoğlu, **Yahya Kemal: Eve Dönen Adam**, İstanbul: Ötüken yayını, 1995, s. 12.

¹⁸ Tansel Güney, “Yahya Kemal Beyatlı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 222, 227.

¹⁹ Bu temennisini, “velhasıl o rüya duruyor yerli yerinde!” dizesiyle dile getirmiştir.

²⁰ Sezai Karakoç Yahya Kemal’i, “bozguna bir fetih düşü” olarak nitelemiştir.

son dönemlerinde, aynı anda hem dikey (tarihsel) düzlemde hem yatay (coğrafi) düzlemde tam bir savrulmuş ve altüst oluş yaşanmış ve Y. Kemal tüm bunlara bizzat şahit olmuştur.

Bu savruluşların ve kaynaşmaların doğal olarak toplumsal hafızaya da olumsuz etkileri olmuştur: Bir taraftan Kafkaslardan ve Balkanlardan uzun savaşların sonucunda Anadolu'ya sürülenler –kaybedilen hafızalar. Diğer taraftan Anadolu'dan mübadele ya da tehcir yoluyla dışarıya doğru atılanlar –götürülen hafızalar. Bu günler, bozgun günleridir... Sadece siyasi ve askeri alanda değil sosyal ve kültürel alanda da tam bir bozgun ve inhitat söz konusudur.

Tek parti dönemindeki kültürel devrimler sürecinde eskiyi hatırlatan ve eskiyi gösteren bütün imge ve simgeler (kıyafet, alfabe, zaman ve ölçü birimleri...) tamamen değiştirilmiştir. Kısaca devrimler, eskiyi hatırlatan her şeyi silmeyi ve bir tabula rasa yaratmayı amaçlamıştır. Ayvazoğlu'na göre "kazınmış kitabeler" bile, harf inkılabıyla yeni bir ivme kazanan vandalizmin boyutlarını göstermeye yeter.²¹ Doğal olarak bütün bu olup bitenlerden sonra kaçınılmaz olarak bir kimlik ve kültür krizi vuku bulmuştur.

Köksüzlüğü, "bu âlemdeki hudutsuz ve hazin öksüzlük" olarak gören ve "kökü mazide olan atiyim" diyen Yahya Kemal, eserleriyle kök ile gövde arasındaki irtibatı kurmaya çalışmıştır. Ayvazoğlu'na göre "Y. Kemal'in şiiri ve düşüncesi, Osmanlı kültürü ile Cumhuriyet devrinde inşa edilmek istenen kültür arasında köprüler kurarak kimlik krizini aşmaya çalışanlar için sağlam bir tutamak vermiş; 1923 öncesinin yok sayıldığı bir devirde kültürde sürekliliğin önemini vurgulamıştır."²²

Mehmet Narlı, toplumsal hafıza kavramıyla ilişkili olarak Y. Kemal'in eserleri bağlamında "kolektif ruh"a dikkat çeker. Yahya Kemal'e göre milli hayatımızın diri olabilmesi, mimarimizin, müziğimizin ve edebiyatımızın bu milli hayattan doğabilmesi, kolektif ruh denilen atmosferi teneffüs ederek yaşamamıza bağlıdır. Kolektif ruh idrakini doğuran ve bes-

---

²¹ Ayvazoğlu, agm, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 5, s. 509. Y. Bülent Bakiler'in anlattığına göre şapka devriminden sonra bir kabristandaki mezar taşı başlıkları bile kırılıp depoya kaldırılmıştır... (Bakiler bu anekdotu Burç FM'deki programında (2009) dile getirmiştir.) Devrimler döneminde İstanbul Üniversitesinin giriş kapısındaki hat yazıları gibi eski yazılar da sıva ile kapatılmıştır... Birçok geleneksel yapı ya kapatılmış ya da amacı dışında kullanılmıştır...

²² Beşir Ayvazoğlu, "Hasbihal", **Türk Edebiyatı**, Sayı 421 (Yahya Kemal Özel Sayısı), Kasım 2008, s. 1.

leyen güçler tarih, vatan, gelenek ve milli hayat merkezindeki kavrayışlardır. Yahya Kemal'e göre vatani siyasi bir kavram olarak idrak edenler, vatandan çok konuşmuşlar ama üzerinde yaşadıkları "toprağın ruhaniyeti"ni görememişlerdir...²³

BİR HATIRLATICI OLARAK YAHYA KEMAL

İnsanlar hatırlamaya doğru değil unutmaya doğru meyillidirler. İnsan unutan bir varlıktır. Zaten insan kelimesinin kökeni de unutmaktan (nisyan) gelmektedir. Devletler ve dinler bu unutmaya karşı çeşitli tedbirler geliştirmişlerdir. Devletler elleri altındaki her türlü ideolojik aygıtı ve seremonik unsuru kullanarak kendileri için önemli gördükleri konuları unutturmamaya çalışırlar. Dinlerin kurucuları olan peygamberler de zaten aynı zamanda birer hatırlatıcıdır. Dinlerin ve devletlerin seremonileri hatırlatmaya matuftur.

Genel olarak bilim adamları ve sanatkârlar, özel olarak da şairler, hatırlatıcılık vasfı yüksek sosyal aktörlerdir. Bu bağlamda Yahya Kemal de Türkiye toplumu açısından önemli bir hatırlatıcıdır. Toplumsal hafızamızın önde gelen muhafızlarından. Ahmet Kabaklı'nın nitelemesiyle "Türkiye'yi yoğuranlar"dandır.²⁴ Yahya Kemal'in inşa ettiği Süleymaniye'de Bayram Sabahı şiiri, Mimar Sinan'ın inşa ettiği Süleymaniye Camii kadar abidevidir, şaheserdir ve en az onun kadar hatırlatıcıdır.

Malumdur ki, düşünmek için durmak gerekir; hatırlamak için de. Modernleşme süreci boyunca sürekli hareket halinde olmuş nesiller hatırlayış değişik unutuş süreci içine girmişlerdir... Hatırlayış için hareket değil sükûnet gerekir. Hâlbuki Tanzimat'tan itibaren bu topraklar sükûnet yüzü görmedi. O yüzden de toplumsal hafıza hızla aşınmıştır. "Tarihimizin öksüzüüz"²⁵ diyen Yahya Kemal şiirleriyle ve yazılarıyla, bir hatırlatıcı misyonuyla, geçmiş hatırlatmak, bir büyük tarihi toplumsal hafızaya katmak, böylece üzerinde yaşanan toprakların "vatan" olmasını sağlamak iste-

²³ Mehmet Narlı, "Yahya Kemal'in 'Kolektif Ruh'u", *Türk Edebiyatı*, Sayı 421 (Yahya Kemal Özel Sayısı), Kasım 2008, s. 34-35.

²⁴ Ahmet Kabaklı'ya göre Y. Kemal, N. Fazıl ve M. Akif gibi Türkiye'yi yoğuranlardandır. Kabaklı'ya göre, "Türkiye'nin, geçmişinden kopmadan, geleceği kucaklamasını onlar sağladılar... Onlar, bir milletin ancak dili, dini ve edebiyatıyla ayakta kalabileceğini hem söylediler, hem de söylediklerini eserleriyle gerçekleştirdiler... Dilimizi kısırlaşmak, edebiyatımızı körelmek ve manevi değerlerimizi pörsümekten onlar ve onlar gibi olanlar korudular..." Ahmet Kabaklı, *Türkiye'yi Yoğuranlar*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı yayınları, 2003.

²⁵ Yahya Kemal, *Mektuplar, Makaleler*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1990, s. 276.

miştir. Çünkü ona göre vatan, “onun havasını, iklimini, hatıralarını edinmiş olanların...üzerinde yaşadıkları topraktır.”²⁶

Yahya Kemal’de, çağdaşı aydınların çoğunda görülen Batı karşısında kendini aşağıda görme duygusu bulunmuyordu. Özgüveni yüksekti. Beşir Ayvazoğlu’na göre Y. Kemal ruh esaretine düşmeden, Batıyla tam bir eşitlik içinde konuşmayı başarabilmiş birkaç aydından biridir; belki de tekdir. Dokuz yıl kaldığı Paris’te, Batı kültürünün mahiyetini kavramış, İstanbul’a döndükten sonra, büyük iddialarla ortaya çıkan fikri cereyanlardan uzak kalabilmiş, Osmanlı terkihi’nin sözcüsü olmuştur. Yahya Kemal bir ilim adamı değildi, usta bir sanatkâr; Ziya Gökalp’in ifadesiyle bir “vecd adamı”ydı.²⁷ Maneviyat adamıydı. Tarihi de şimdikiyi de iyi biliyordu. Dün ile bugün arasında sağlıklı bir ilişki kurabiliyordu.

Hasılı, bir hatırlatıcıda olması gereken bütün gerekli vasıflara sahip olarak Yahya Kemal asırların birikimini, eserleri yoluyla yeni nesillere aktarmış ve toplumsal hafızanın oluşumuna kendi kararınca katkıda bulunmuştur. Ayrıca Yahya Kemal geleneği tekrarlamakla yetinmemiş, Hilmi Yavuz’un da işaret ettiği gibi, geleneği yeniden üretmiştir.²⁸

Geleneği hem aktaran hem de yeniden üreten Y. Kemal, aynı zamanda, tarihi yeniden diriltten, tarih içinde yaşayan ve yaşadıklarını bugüne getirip bir şahit gibi yansıtmıştır. Y. Kemal’in bu yönüne dikkat çeken Albert Gabriel şunları söyler: “...geçmiş asırların vak’alarını yeniden yaşamayı bilirdi. Bunları şüphesiz temel bilgilere dayanarak, çevrelerinde olduğu gibi anlatırdı. Fakat Yahya Kemal’in tabii kabiliyetleri, şair vasıfları, en karışık tarihi temaları bile o kadar açık ve sarîh bir tarzda nakil ve hikâye etmesine müsait idi ki, dinlerken bir şahit konuşuyor zannedilirdi. Yahya Kemal’i dinlerken, ‘tarih tam bir dirilme olmalıdır’ diyen Michelet’in tefekkürünü her vakitkinden daha iyi anlıyorum.”²⁹

Yahya Kemal bir hatırlatıcı olmanın yanı sıra aynı zamanda bir birleştiricidir. Eski ile yeni, Osmanlı ile Cumhuriyeti, mana ile maddeyi, eserleriyle birleştirmeye çalışmıştır. Öğrencisi Tanpınar’ın ifadesiyle, “hakikaten Yahya Kemal’in şiirinin asıl aksiyonu da bu toplama ve bir araya getirme değil midir? Bu eserde sadece bugünkü vatan, dünkü İmparatorlukla be-

²⁶ N. Sami Banırlı, **Yahya Kemal: Bir Dağdan Bir Dağa**, İstanbul: Kubbealtı neşriyat, 1984, s. 196

²⁷ Beşir Ayvazoğlu, **Yahya Kemal: Eve Dönen Adam**, İstanbul: Ötüken, 1995, s. 61-62

²⁸ Hilmi Yavuz, “Gelenekten Yararlanma ve Geleneği Yeniden Üretme Bağlamında Yahya Kemal”, **Zaman**, 12.3.2003

²⁹ Beşir Ayvazoğlu, **Yahya Kemal-Ansiklopedik Biyografi**, İstanbul: Kapı yayınları, 2008, s. 309.

raber değildir. Aynı zamanda cemiyetimizin, tarihin ve hadiselerin bölüdüğü iki ayrı zaman ve ikiye bölünmüş dil de birleşir.”³⁰

Yahya Kemal nostaljinin şairi olarak da bilinir. Onun şiirlerinde zaman ve mekan boyutuyla yoğun bir nostalji hissedilir. Nostalji, muhafazakâr ideolojinin de üzerinde durduğu önemli bir konudur. Muhafazakârlığa göre nostalji “köksüz kalma” tehlikesine karşı bir tedbirdir; nostalji, sökülüp başka bir yere konulmaya içgüdüsel bir itirazdır, toplumun köklerini kaybetmesini önleyen bir etkidir.³¹

TOPLUMSAL HAFIZA, GÜNDELİK HAYAT VE ZAMAN

Gündelik hayat toplumsal hafızanın hem yeniden üretildiği hem de aktarıldığı bir alanı ifade eder. Toplumsal hafıza, gündelik hayatın geçtiği zamanın ve mekanın derinliklerine sinmiştir. Connerton'a göre toplumsal hafıza, gündelik hayatın yürütülmesinin her noktasına yayılmıştır.³²

Yahya Kemal'in tasvir ettiği gündelik hayat, modernite öncesinde olduğu gibi, sükûn üzere bir hayattır. Bu hayat tarzının merkezinde sükûnet vardır. Yaşanması kolay bir hayattır. Neş'eli bir hayattır. Ağır ve yorucu değildir. Aceleci değildir.³³ Yahya Kemal bu yaşam tarzının kodlarını ve tasvirini Koca Mustâpaşa şiiri ile Atik-Valde'den İnen Sokakta şiirinde verir: huzurlu, sessiz, sakin, mütevazı, mü'min, mütevekkil, yoksul, âsûde, Allah'a yakın, geçmişle içiçe... Kısaca, modern yaşam tarzının tam tersi. Y. Kemal kendi özel hayatında böyle yaşamasa bile böyle bir yaşam tarzını eserlerinde idealize etmiştir.

Yahya Kemal'in tasvir ettiği gündelik hayatın en önemli özelliği, kadim hayat tarzında olduğu gibi, hayatın ölümle iç içe olmasıdır. Öğün'ün de vurguladığı gibi kadim dünyada, "hayat" ve "ölüm" arasındaki karşıtlık modern dünyadaki kadar keskin değildir. Kabristanlar ile hanelerin iç içe olması ve yaygın bir ölümlerle birlikte yaşama pratiği bunun göstergesidir.³⁴

İşte Yahya Kemal eserlerinde tam da böyle bir yaşam tarzını yansıtan imgeler kullanıyor. Yaşam ölümlerle birlikte gerçekleştirilen bir eylemdir. O yüzden ölümler -modern dönemde olduğu gibi şehrin dışına ve uzağına de-

³⁰ A. Hamdi Tanpınar, **Yahya Kemal**, İstanbul: Dergâh yayımları, 1982, s. 199.

³¹ Özipek, **Muhafazakârlık**, s. 88.

³² Paul Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar**, İstanbul: Ayrıntı, 1999, s. 38

³³ Bu hayat tarzını en iyi yansıtan metinlerden biri yukarıda alıntıladığımız Ahmet Haşim'in "Müslüman Saati"dir...

³⁴ S. Seyfi Öğün, **Gündelik Hayatın Kültürel Yansımaları**, İstanbul: Alfa, 2006, s. 207.

ğil- cami bahçeleri gibi yaşayanların her gün görebilecekleri mekânlara gömülürdü. Yaşayanlar ölümlerle bir şekilde irtibat kurar ve hep birlikte yaşarlardı: Ölümlerle birlikte yaşam... Ölüm korkulan bir şey değildi. Zaten Yahya Kemal'e göre "yaşamak zevki nedir bilmez ölümden korkan!"

Yahya Kemal'e, Avrupa seyahatlerinden birinde İstanbul'un nüfusu sorulmuş ve Yahya Kemal de mevcut/yaşayan nüfusun iki katı bir rakam söylemişti. Şaşırın muhataplarına, "Biz yerin altındakilerle beraber yaşarız." açıklamasını yapmıştı. Bir şiirinde de şöyle der: "Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü'yada/ sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan." Bu noktada da Y. Kemal'in muhafazakâr düşünce ile mutabakatını da görüyoruz. Zira toplum, görünen ve görünmeyen dünyaları birbirine bağlayan "sürekli bir sözleşmedir"; kişisel ve ruhsal bir varlıktır. Muhafazakâr düşünceye göre sadece yaşayanlar arasında değil yaşayanlar, ölenler ve doğacaklar arasında da bir ortaklık bulunmaktadır.³⁵

Yukarıda tasvirini yaptığımız yaşam tarzında sadece ölümler ile diriler değil topyekûn eski ile yeni bir arada yaşar; eski ile yeni iç içe geçmiştir bu yaşam tarzında. Hâlbuki modernite eski ile yeniye keskin ve kesin bir şekilde birbirinden ayırmıştır. Aslında bu açıdan bakıldığında müzeler eskinin mahbûs ve mahkûm edildiği mekânlardır. Hâlbuki modernite öncesinde eski ile yeni iç içedir. Esasen "eski" ve "yeni" diye bir ayırım da yoktur. Geniş ve yekpare bir süreklilik içinde herkes ve herşey hep beraberdir.

Bu noktada müze-modernite ilişkisi konusunda kısaca şunları söyleyebiliriz: Müze, modernitenin kıyısında, hatta dışında durmaktan çok, onun doğrudan bir sonucudur. Geleneksel bir toplumun müzeye gereksinimi yoktur; modernliğin ise kendine ait müze tasarısı olmaksızın düşünülmesi olanaksızdır.³⁶

Yahya Kemal modern dönemin ölümden ve ölüden korkan yaşam tarzının tam zıddı bir hayat tarzı tasvir etmiştir. Modern zamanlarda mezarlıklar mümkün olduğu kadar şehrin dışına ve uzağına itilmiştir... Ölüm hatırlanmak istenmeyen, unutulmak istenen bir kötülük olarak nitelenmiş ve lanetlenmiştir... Eskilerin müzeye hapsedilmesi gibi ölümler de mezar-

---

³⁵ Özipek, **Muhafazakârlık**, s. 74-75. "Sadece yaşayanlar arasında değil aynı zamanda yaşayanlar, ölenler ve gelecekte doğacak olanlar arasında da bir ortaklık vardır." diyen Burke hakkında bkz. Hasan Hüseyin Akkaş, **Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke**, Ankara: Kadim Yayınları, 2004.

³⁶ Andreas Huyssen, **Alacakaranlık Anıları-Bellik Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek**, İstanbul: Metis, 1999, s. 27

lıklara hapsedilmiştir. Ölümler mümkün mertebe gözden ve gönülden uzak yerlere iteklenmişlerdir.

Yahya Kemal'in gündelik hayat-toplumsal hafıza ilişkisi konusundaki görüşlerini en iyi anlatan şiiri Koca Mustâpaşa şiiridir. Bu şiir adeta yukarıda söylediklerimizin özeti gibidir:

Koca Mustâpaşa! Ücra ve fakir İstanbul!
Ta fetihden beri mü'min, mütevekkil, yoksul,
(...)
Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz
Ki biziz hem görülen, hem duyulan, yalnız biz.
Manevi çerçeve beş yüz senedir hep berrak;
Yaşayanlar değil Allah'a gidenlerden uzak.
(...)
Ahiret öyle yakın seyredilen manzarada,
O kadar komşu ki dünyaya duvar yok arada,
Geçer insan bir adım atsa birinden birine,
Kavuşur karşıda kaybettiği bir sevdiğine.

Serviliklerde sükûn, yolda sükûn, evde sükûn.
Bu taraf sanki bu halkıyla ezelden meskûn.
(...)
Kuru ekmekle, bayat peyniri lezzetle yiyen,
Çeşmeden her su içerken: "Şükür Allah'a" diyen
Yaşıyor sade maişetlerin en safında;
Ruh esen kuytu mezarlıkların etrafında.
Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten
Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten.
Türk'ün asude mizacıyla Bizans'ın kederi
Karışıp mağfiret iklimi edinmiş bu yeri.
(...)
Dört asırdır inerek camie nur üstüne nur
Yerde bulmuş yaşayanlar da, ölenler de huzur.
Ona hala gidilirken geçilir bir yoldan,
Göze çarpar ölüm ayetleri sağdan soldan,
(...)

Gece, şi'riyle sararken Koca Mustapaşa'yı
Seyredenler görür Allah'a yakın dünyayı.
(...)
Ne ledünni gecedir! Ta ağaran vakte kadar,
Bir mücevher gibi Sünbül Sinan'ın ruhu yanar.
Ne saadet! Bu taraflarda, her ülfetten uzak,
Vatanın fatihi cedlerle beraber yaşamak! ...
(...)
Bu geniş ülkede, binlerce latif illerde,
Nice yıl, cedlerimiz kökleşerek bir yerde,
Manevi varlığının resmini çizmiş havaya.
Ki bugün karşılaşan benzetiyor rü'yaya.

Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan.
Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan;
Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük;
Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük.
Sızlatır bazı saatler dayanılmaz bir acı,
Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı.
Ruh arar başka teselli her esen rüzgârda.

Ne yazık! Doğmuyoruz şimdi o topraklarda!

Yahya Kemal'in eserlerindeki toplumsal hafızayı idrak edebilmek için onun zaman anlayışına da temas etmek gerekir. Öncelikle söylemek gerekir ki Y. Kemal'in şiirlerinde zaman adeta çok geniş tek bir andan ibarettir. Bir süreklilik (imtidad) söz konusudur. Zaman, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman şeklinde bölünmez. Onun ifadesiyle, "Hakikatte mazi, hal ve istikbal yoktur; Ortada bir "imtidâd" vardır."³⁷ Zaman yekpare bir andır, geçmişte olan da şimdide olan da o geniş anın içindedir. Böyle bir zaman anlayışı haddi zatında şimdi-geçmiş ayrımını da ortadan kaldırır. Sadece an vardır ve o an herkesi, bütün zamanları içine alır, kuşatır. Yahya Kemal'de adeta bölünmüş bir skala olarak zaman ortadan kalkmıştır. Zaman aşılmıştır. Hatta mekân da aşılmıştır.

---

³⁷ Yahya Kemal, **Aziz İstanbul**, İstanbul: MEB, 1995, s. 65

Çık tayy-ı zaman et açılır her perde
Bir devr geçir istediğin her yerde
Ben hicret edip zamanımızdan, yaşadım
İstanbul'u fethettiğimiz günlerde³⁸

Yahya Kemal'in tasvir ettiği zamanda insanlar fizik alandan metafizik alana, zamandan zaman ötesine geçebiliyorlar. Tabii bunun tersi de oluyor. Metafizik alandan fizik alana geçişler de olabiliyor. Ruhların, meleklerin, kahramanların gelmesi gibi...

Ebvab-ı Ravza-i Nebevî'den firişteğân
Cibrîl'i gördüler nice demdir gider gelür

Derk ettiler ki merkad-i pâk-i Muhammed'e
Rûhü'l-kudüs'le arş-ı Hudâ'dan haber gelür³⁹

Gündelik yaşamın geçtiği mekânlarda geçmişi hatırlatan birçok unsur bulunmaktadır. Yaşayan, canlı bir geçmiş söz konusudur. Haddi zatında hatırlamaktan da öte birarada yaşamak söz konusudur. Hatırlama aslında var olmanın/varlığın bir gereğidir. Hatırlayamayan yaşayamaz. İnsan hafızasıyla ve hatırasıyla var olur ya da bunların yokluğuyla yok olur... Y. Kemal'e göre, "kâmildir o insan ki yaşar hatıralarla" ve "istikbalin kuvveti bu hatıralardadır."⁴⁰

Y. Kemal'in bazı şiirlerinde bilinçli bir anakronizm görülür.⁴¹ Yahya Kemal geçmiş ile şimdikiyi harmanlar. Görmek istediği, hatırlamak istediği her şeyi sahneye/şimdiye davet eder. Ve istediği herşey/herkes davete icabet eder; kimse ona hayır diyemez. Bu noktada "nereden" ve "nasıl" sorusu anlamsızlaşır.

TOPLUMSAL HAFIZA, MİMARİ VE MEKÂN

Toplumsal hafızanın yeni nesillere aktarılabilmesi için canlı tutulması ve yeniden üretilmesi gerekir. İşte toplumsal mekânlar bu yeniden üretimin

³⁸ Yahya Kemal, **Rubâiler**, İstanbul: YKE, 1963, s. 10.

³⁹ Yahya Kemal, **Eski Şiirin Rüzgârıyla**, İstanbul: YKY, 2003, s. 9.

⁴⁰ Yahya Kemal, **Eğil Dağlar**, İstanbul: MEB Yayınları, 1992, s. 80.

⁴¹ Yunus Balcı, "Yahya Kemal Şiirinde Anakroninin Diyalektiği", **Yahya Kemal Beyatlı**, İstanbul: KTB Yay., 2008, s. 224.

en başat araçlarıdır. Toplumsal mekânlar “kolektif ruh”un teneffüs edildiği, hissedildiği mekânlar olmalıdır.

Yahya Kemal’e göre mimari sadece estetik ve hesap demek değildir; “çünkü mimariye zamanın giydirdiği bir kisve vardır. İşte o, milli peyzajdır. (...) Ve üstelik maziyi göz önünde canlı bir vesika gibi bulundurur.”⁴²

Yahya Kemal’e göre mimari eserler geçmiş bugüne yansıtmalıdır ve ona göre atalarımız bu konuda oldukça başarılı olmuşlardır. Yahya Kemal’e göre şehirler⁴³ toplumsal hafızayı canlı tutan ve gösteren, temsil eden mekânları barındırır/barındırmalıdır. Şehirler her açıdan “biz”i⁴⁴ yansıtmalıdır.

Firûze kubbelerle yalnız bizim şehrimizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve rûhiyla biz’ di o.

İdealize ettiği şehir bağlamında kültürümüzün bir özeti olarak kabul ettiği İstanbul’u örnek şehir olarak gösterir. Şehirler, özellikle de İstanbul, toplumsal hafızayı canlı tutma açısından oldukça elverişli mekânları içerir. Zaten Y. Kemal’e göre tarih canlıdır; olup bitmiş bir şey değildir...

Yahya Kemal İstanbul üzerinden ve özelinden konuşur ama onun şiirlerindeki “İstanbul” kelimesinin yerine “şehir” kelimesini koyarsak ideal durumu yansıtmış oluruz: Şehir, toplumun bütün asabiyetini, idrakini, tarihini, kültürünü, sanatını ve zevkini hafızasında saklayan ve yansıtan bir mekân olmalıdır. Böyle bir şehir, içinde yaşayanları kendisine bağlar. Bu şehirde yaşayanlar şehirle aidiyet ve mensubiyet ilişkisi içinde olurlar. İnsanlar şehirle koyun koyuna yaşarlar. O şehir artık bir “aziz”e dönüşür: Aziz İstanbul olur, Aziz Bursa olur, Aziz Edirne olur...

Yahya Kemal toplumsal hafıza-mekân ilişkisini muhteşem tasvirlerle Süleymaniye’de Bayram Sabahı şiirinde anlatır. Bu şiir, toplumsal hafızaya katkı açısından en az Süleymaniye Camii kadar değerlidir; bir şaheserdir.

⁴² Yahya Kemal, **Mektuplar, Makaleler**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1990, s. 57.

⁴³ Yahya Kemal’in şehir hakkındaki görüşlerinin ayrıntısı hakkında bkz. Murat Erol, “İsim, Şehir ve Tarih Eşittir Yahya Kemal”, **Hece**, Sayı 41, Ocak 2009, s. 99.

⁴⁴ Yahya Kemal’in “Biz”e yaptığı vurgu, muhafazakâr ideolojinin de ısrarla üzerinde durduğu bir konudur. Muhafazakârlığın bize ilişkin vurgusu onu bireyci liberalizmden ayırdığı gibi; “biz”e yüklenen manevi/metafizik anlam da Marksizm gibi seküler kolektivist ideolojilerden ayırır. Özipek, **Muhafazakârlık**, s. 88.

Bu şiir Yahya Kemal'in söylediği bütün sözlerin adeta bir özeti mahiyetindedir.

Yahya Kemal bütün bir tarihi Süleymaniye'nin kubbesi altında toplar. Bu tarih canlı bir tarihtir. Bu kubbenin altında zaman engeli aşılır; zaman perdesi aradan kalkar; dün ve bugün birbirine karışır. Bütün zamanlar ve bütün mekânlar bir kubbenin altında toplanır. Bunu sağlayan mekândır; özel mekân olarak Süleymaniye'dir. Süleymaniye toplumsal hafızanın tecessüm etmiş halidir. Malumdur ki, en iyi hatırlatan şeyler duran şeylerdir. Duranın içine kültür yerleştirilmiştir. Bir abidenin içine bir büyük tarih sindirilmiş ve bir abide tek başına toplumun hafızası olmuştur.

(...)

Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,
Dokuz asrında bütün halkı, bütün memleketi
Yer yer aksettiriyor mâvileşen manzaradan,
Kalkıyor tozlu zaman perdesi her ân aradan.
Gecenin bitmeğe yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanad, yerde ayak sesleridir.
Bir geliş var!.. Ne mübârek, ne garib âlem bu!..
Hava boydan boya binlerce hayâletle dolu...

(...)

Bu sükûnette karışıkça karanlıkla ışık
Yürüyor, durmadan, insan ve hayâlet karışık;
Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya,
Giriyor, birbiri ardınca, îlâhi yapıya.
Tanrının mâbedi her bir tarafından doluyor,
Bu saatlerde Süleymâniye târih oluyor.

(...)

Uhrevî bir kapı açmış buradan gökyüzüne,
Tâ ki geçsin ezeli rahmete rûh orduları...

(...)

Bir zaman hendeseden âbide zannettimdi;
Kubben altında bu cumhûra bakarken şimdi,
Senelerden beri rû'yâda görüp özlediğim
Cedlerin mağfiret iklimine girmiş gibiyim.
Dili bir, gönlü bir, imânı bir insan yığını
Görüyor varlığının bir yere toplandığını;

(...)

Gökte top sesleri var, belli, derinden derine;
Belki yüzlerce şehir sesleniyor birbirine.

(...)

Ne kadar duygulu, engin ve mübârek bu seher!
Kadın erkek ve çocuk, gönlü dolanlar, yer yer,
Dinliyor hepsi büyük hatıralar rüzgârını,
Çaldıran topları ardınca Mohaç toplarını.

Gökte top sesleri, bir bir, nerelerden geliyor?
Mutlaka her biri bir başka zaferden geliyor:
Kosva'dan, Niğbolu'dan, Varna'dan, İstanbul'dan...
Anıyor her biri bir vak'ayı heybetle bu an;
Belgrad'dan mı? Budin, Eğri ve Uyvar'dan mı?
Son hudutlarda yücelmiş sıra-dağlardan mı?
(...)
Ulu mâbedde karıştım vatanın birliğine.
Çok şükür Tanrıya, gördüm, bu saatlerde yine
Yaşayanlarla berâber bulunan ervâhı.
Doludur gönlüm ışıklarla bu bayram sabahı.⁴⁵

Y. Kemal bu şiirinde geçmişte yer almış maddi ve manevi bütün değerleri, bütün olayları, bütün imge ve simgeleri aynı kubbenin altında topluyor. Herkesin kendini içinde hissedebileceği bir geniş aile albümü oluşturuyor adeta. Bu da muhafazakâr ideolojiye uygun bir tasavvurdur. Çünkü muhafazakârlığı göre, tarihsel değerler ve semboller, yaratılışı ve doğası gereği yetkin olmayan bireye sığınabileceği bir liman, bir hafıza ve içinde yer alabileceği bir aile albümü sağlamaktadır.⁴⁶

Y. Kemal şiirlerinde hep somutun/fiziğin ötesine geçmiştir; rüya, efsane, hayal, ruhlar gibi unsurlar şehrin ve şehirdeki mekânların ayrılmaz parçaları olarak tasvir edilir. Bilindiği gibi bu kavramlar modern yaşam tarzının dışladığı ve "hurafe" olarak kabul ettiği unsurlardır.

Üsküdar, bir ulu rü'yayı görenler şehri!

⁴⁵ Y. Kemal'in bu şaheser şiiri N. Sami Banarlı tarafından Kendi Gök Kubbemiz'e birinci şiir olarak alınmıştır. Yahya Kemal, **Kendi Gök Kubbemiz**, İstanbul: YKY, 2004, s. 11.

⁴⁶ Özipek, **Muhafazakârlık**, s. 89.

Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri
(...)
Görmüş İstanbul'a yüzbin meleğin uçtuğunu
Saklamış durmuş, asırlarca hayalinde bunu.
(...)
Git bu mevsimde, gurup vakti, Cihangir'den bak!
Bir zaman kendini karşıdaki rü'yaya bırak!
(...)
Başlar rüya içinde rüya
(...)
İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar.⁴⁷

TOPLUMSAL HAFIZA VE SANAT

Y. Kemal'e göre mekânlar gibi sanat ürünleri (müzik, resim, edebiyat vb.) de geçmişî yansıtmalı, toplumsal hafızanın oluşumuna katkı sunmalı, onu canlı tutmalıdır... Yahya Kemal, tarihin sanat eserlerine ve yazıya aksettirilerek toplumsal hafızaya mal edilmesini savunur. Sanat maziyi diriltmelidir, onu dile getirmelidir. Ona göre yapıda iyi olan cedlerimiz yazıda yetersiz kalmıştır: "Cedlerimiz, yalnız mimaride değil, her şeyde dâhiyane yapmasını bilmişler; lakin yazmasını unutmuşlar. Bu bizim feci talihsizliğimizdir"⁴⁸ Bu boşluğu, şiirleriyle, adeta kendisi doldurmaya çalışmıştır, diyebiliriz.

Bu konudaki görüşlerini "Hayal Beste"de ifade etmiştir:

(...)
Azminin kurduğu yüzlerce şehirden fazla,
İri firuzeye benzer nice gök kubbeye,
Dehre aksettiriyor, gerçi, büyük mimarî;
Bu eserler seni göstermeğe kâfi diyemem.

Şi're aksettirebilseydin eğer, dinlerdin,
Yüz fetih şi'ri, okundukça, çelik tellerden.

Resme aksettirebilseydin eğer, ömrünce,
Ebedi cedleri karşında görürdün, canlı.

⁴⁷ Kendi Gök Kubbemiz, s. 24, 39, 65.

⁴⁸ Aziz İstanbul, s. 56.

Gönlüm isterdi ki mazini dirilten sanat,
Sana tarihini her lahza hayal ettirsin.⁴⁹

Yahya Kemal, toplumsal hafızanın önemli bir taşıyıcısı, koruyucusu ve aktarıcısı olarak müziğe (mûsikîye) büyük önem veriyordu. Ancak tek parti döneminde “musiki inkılabı” bağlamında geleneksel Türk müziği, eskiyi temsil eden müzik kabul edilerek yasaklanmıştır. Devrimlerle yeni bir toplum yaratılmak isteniyordu ve bunun için de eskiyi ve çokkültürlü dönemi çağrıştıracak bütün unsurların yasaklanması gerekiyordu. En güç devrimin müzik devrimi olduğunu belirten Atatürk şöyle diyordu: “çünkü müzik devrimi kişiye kendi iç dünyasını unutturmayı, sonra da yeni bir âleme yöneltmeyi gerektirir. Onun için çok zordur. (...) Çok zordur ama başarılacaktır”.⁵⁰

Müzik devriminin kökleri Ziya Gökalp’e kadar gitmektedir. İddiaya göre “alaturka” Bizans, Arap ve İran müziğinin bir karışımı olup ulusal nitelik taşımamaktadır.⁵¹ Genel olarak Gökalp’le paralel düşünen Atatürk⁵² de “şark musikisi”ni “Bizans’tan kalma şeyler” diyerek eleştirmiştir. Resmî politikaya paralel olarak basında da geleneksel Türk müziği “Bizans Aksiyonu”, “alaturka”, “meyhane musikisi”, “Enderun musikisi”, “divan musikisi” gibi nitelendirmelerle eleştiri konusu edilmiştir.⁵³ Sonuçta 1920’lerin “alaturka-alafranga” çatışması alafranga lehine “çözümüne” kavuşturulmuştur. Bir “kimlik” sorunu biçiminde anlaşılan “şark musikisi” 1926’da Darülelhan’dan, 1934’te ise radyodan kaldırılmıştır.⁵⁴ Şark musikisi olarak nitelenen “Türk sanat müziği”nin yanı sıra “geleneksel biçimiyle Türk halk müziği” yayını da yasaklanmıştır.⁵⁵

⁴⁹ Kendi Gök Kubbeimiz, İstanbul: YKY, 2004, s. 29

⁵⁰ Kemal Arıburnu,, **Atatürk’ten Anılar**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988, s. 293’ten aktaran: İlyas Söğütü, “Cumhuriyet’in Pozitivist Ütopyası: Yeni Bir Toplum Yaratmak”, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 24, Yaz 2010.

⁵¹ Seçil Deren, “Kültürel Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, İstanbul: İletişim, s. 396.

⁵² Taha Parla’ya göre “hissimin babası Namık Kemal, fikrimin babası Ziya Gökalp” diyen Atatürk’ün düşüncesiyle Ziya Gökalp’in düşüncesi arasındaki mesafe bir-iki adımdır. Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İstanbul: İletişim yayınları, 1993, s. 9

⁵³ Füsun Üstel, “ ‘Musiki İnkılabı’ ve Aydınlar ”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 113, 1993, s. 295.

⁵⁴ Üstel, agm, s. 302.

⁵⁵ Deren, agm, s. 398

Tek parti döneminde, geniş anlamda Türk müziğinin parçaları olan, dini müzik ve ezan da yasaklanmıştır. Geleneksel Türk müziğindeki yasaklama kısa bir süre sonra yumuşatılmıştır ama ezan yasağı tek parti döneminin sonuna kadar devam etmiştir. Ezan, Y. Kemal'in çok önem verdiği bir konudur. Y. Kemal'e göre "Ezan-ı Muhammedî"nin, ruhlarla irtibatı sağlayan, gökleri nura garkeden bir fonksiyonu vardır.

Gök nura garkolur nice yüzbin minareden
Şehbal açınca ruh-i revan-ı Muhammedi

Ervah cümleten görür Allahü Ekberi
Akseyleyince arşa lisanı Muhammedi

Y. Kemal ezanın toplumsal hafızaya etkisini de oldukça önemser. Ezansız semtlerde yetişenler ile ezanlar arasında yetişenlerin, ezanı duymayanlar ile kulaklarına ezan okunanların mukayesesini şöyle yapar: "Biz ki, minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarek muhitten çok sonra ayrıldık. Biz böyle bir sabah namazında anne millete dönebiliriz. Fakat minaresiz ve ezansız semtlerde doğan, Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlayamayacaklar!"⁵⁶

Aslında genel olarak klasik müziğimiz, özel olarak da dini müziğimiz (ve ezan), en azından Müslüman nüfus için tam bir birleştirici fonksiyon ifa ediyordu. Örneğin İtrînin bestelediği Tekbir, bir zamanlar, toplumu birleştiren bir milli marş olarak kabul ediliyordu. Süleymaniye'de Bayram Sabahı'nda da "Tekbir" in insanları "tek bir ses" haline getirdiği anlatılır:

Büyük Allâh'ı anarken bir ağızdan herkes
Nice bin dalgalı Tekbir oluyor tek bir ses

Tekbirin milli marş gibi görülmesi konusunda şöyle bir anekdot anlatılır: Osmanlı'nın son dönemlerinde Fransa'daki Jöntürkler bir davet sırasında Fransızlarla bir arada bulunuyorlardı. Bu davet Türklerin bir dinî bayramına rastlamıştı. Davetten duygulanan Fransızlar, hep bir ağızdan milli marşları Marseillaise'i söylediler. Buna karşılık Türklerin de millî marşlarını dinlemek istediler. Oysa o günlerde Osmanlıların bir milli mar-

⁵⁶ Yahya Kemal, "Ezansız Semtler", *Tevhid-i Efkâr*, 23 Nisan 1922

şı yoktu. Jöntürkler birbirlerinin yüzlerine mahcubiyetle baktılar. Bir süre sonra, içlerinde zeki olduğu kadar, cesur ve atılgan olan Mehmet Bey, hemen ayağa kalktı, etrafındakileri de millî marş söylenecekmiş gibi ayağa kaldırdı ve hep bir ağızdan İtrî'nin bestelemiş olduğu Tekbiri söylediler.

Bu bağlamda, Y. Kemal'in öğrencisi N. Sami Banarlı İtrî'yi "millî bir sentez adamı" olarak niteler ve Yahya Kemal'in Tekbir'e verdiği önemi vurgulayarak şunları söyler: "Tekbirin sözleri aslında ne kadar sadedir. İki Allahu Ekber ve bir la ilahe illallah ve bir iki tekrar daha... Fakat bu birkaç Arapça kelimeye ses veren musiki, alabildiğine heybetli ve Türk'tür..."⁵⁷

Y. Kemal, müziğin toplumsal hafıza açısından önemini, bir İtrî hayranı olarak İtrî üzerinden dile getirmiştir. Yahya Kemal'e göre İtrî, "bir ihtişamlı dünyaya ses ve tel kudretiyle hâkim olan bir dahi"ydi. O, 700 yıl süren hikâyemizi ihtiyar çınarlardan dinlemiş ve duyduklarını eserleriyle bize anlatmıştır:

O dehâ öyle toplamış ki bizi,
Yedi yüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş ihtiyar çınarlardan.

Mûsikisinde bir taraftan dîn,
Bir taraftan bütün hayât akmış;
Her taraftan, Boğaz, o şehrâyîn,
Mâvi Tunca'yla gür Fırât akmış.
Nice seslerle, gök ve yerlerimiz,
Hüznümüz, şevkimiz, zaferlerimiz,
Bize benzer o kâinât akmış.

Müzik devrimi sonrasındaki nesiller eski müziğimizden anlamayan nesillerdir. Bu durum vatan kavramını da aşındırmıştır. Aşağıdaki şiirinde Y. Kemal, eski müzikten anlayan eski nesli övmekte ve eski müziğin vatanına kattığı değeri anlatmaktadır:

Çok insan anlayamaz eski mûsikimizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden
Açar bir altın anahtarla rûh ufuklarını

---

⁵⁷ N. Sami Banarlı, **Yahya Kemal Yaşarken**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, (tarih yok), s. 69

Hemen yayılmaya başlar sadâ ve nûr akını
(...)
Bu neslin ortada dâhicedir başardığı iş
Vatan nasıl karışır mûsikiyle göstermiş
(...)
Bu sazların duyulur her telinde sâde vatan
Sihirli rûzgâr eser dâima bu topraktan
Evet bu eski nesil bir şerefli âlem açar
Duyuşta ince zamanlardan inkırâza kadar

SONUÇ

Modernleşme süreci, her toplumu olduğu gibi Türkiye toplumunu da köklerinden sarsmış ve savurmuş bir süreçtir. Üstelik devrim geçirmiş her ülkede olduğu gibi geçmişle irtibatımız kesilmiş ve toplumsal hafıza ağır bir travmaya maruz kalmıştır.

Nilüfer Göle'nin vurguladığı gibi, Batı-dışı toplumlarda gelenek ve modernlik arasında özel bir kopukluktan ve süreksizlikten söz etmek mümkündür. Geleneksel toplum klişesinin aksine, bu toplumların "gele-
nekselliksizleştirildikleri" söylenebilir. Türkiye ve Çin gibi gönüllü otoriter modernizasyon projelerinin etkili olduğu durumlarda geçmişten ve gele-
nekten kopuş radikal bir seyir izlemiştir. Türkiye ve Çin gibi ülkelerde geçmişin radikal bir biçimde reddi, "yenilikçi ideoloji"nin ve "yeni hayat" arayışlarının temelini oluşturmuştur. Bu gibi ülkelerde gelenekler de modernliğe engel teşkil ettiği gerekçesiyle ya göz ardı edilmiş, kendiliğinden unutulmuş ya da yasaklanmıştır.⁵⁸

Huntington da modernleşme bağlamında Türkiye'yi Rusya ve Meksika ile kıyaslamıştır. Medeniyetler Çatışması adlı ünlü eserinde Türkiye'yi, Rusya ve Meksika'yla birlikte "bölünmüş ülkeler" kategorisinde zikreder. Bu ülkeler medeniyet temelli kimliklerini yeniden tanımlamaya çalışan ülkelerdir. Fakat Huntington'a göre bu tür çabalar başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu tür ülkeler (kültür ve medeniyet açısından) bölünmüştür: "Kimliğin yeniden tanımlanması süreci uzun sürecek, kesintilere uğraya-

---

⁵⁸ Nilüfer Göle, "Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 3, Ankara: İletişim Yayınları, s. 65.

çak ve siyasal, toplumsal, kurumsal ve kültürel açıdan sancılı olacaktır. Bugüne kadar da hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır.”⁵⁹

Huntington’a göre bu başarısızlık aynı zamanda, yerli kültürlerin ne kadar güçlü, direngen ve koyu kıvamlı olduklarını, kendilerini yenileme ve Batılı ithalata karşı koyma, onu sınırlama ve uyarılma yeteneklerini güçlü bir şekilde kanıtlamıştır. Huntington modernleşme amacındaki toplumlara, Batılılaşmadan modernleşmeyi önerir: “Batılı olmayan toplumlar modernleşeceklerse, bunu Batılı tarzda değil kendi tarzlarında yapmalıdır, Japonya’yla aşık atmalı ve kendi geleneklerine, kurumlarına ve değerlerine dayanmalıdırlar.” Aksi halde *kültürel şizofreni* kaçınılmazdır:

“Toplumların kültürlerini kökten yeniden şekillendireceklerini düşünenecek kadar kibirle dolup taşan siyasî liderler başarısız olmaya mahkumdur. Batı kültürünün bazı unsurlarını toplumlarına sunabilirlerse de, kendi yerli kültürlerinin çekirdek öğelerini ortadan kaldırmaya ya da mütemadiyen bastırmaya güçleri yetmez. Bunun tersine, Batılı virüs başka bir toplumun bünyesine bir kez yerleşince onu silip çıkarmak zordur. Virüs varlığını sürdürür ama ölümcül değildir; hasta hayatta kalır ama asla eski haline tamamen kavuşamaz. Siyasî liderler tarih yapabilirler ama tarihten de kaçamazlar. Batılı toplumlar yaratamayıp, bölünmüş ülkeler üretirler. Kendi ülkelerine *kültürel bir şizofreniyi* yayarlar ve bu şizofreni de onların tanımlayıcı olan ve devamlılık arz eden özelliği hâline gelir.”⁶⁰

Yahya Kemal, Osmanlı’nın sonu ile Cumhuriyet’in başında yaşanan hızlı ve otoriter modernleşme dönemini bizzat yaşamış ve bir şahit olarak olan-bitenden ızdırab duymuştur. Tek parti döneminde olup bitenleri onaylamamakla birlikte, M. Akif ve Necip Fazıl gibi aktif bir muhalefette de bulunmamıştır. Zaten onun mizacı böyle bir muhalefete müsait değildi. Ateş’in saptadığı gibi, siyasi hırsa sahip biri değildi ve idealleri için ağır bedeller ödemeyi göze almazdı.⁶¹ Yahya Kemal daha çok sükût suretinde bir muhalefet sergilemiştir...

Tarihe ve geçmişe büyük önem veren muhafazakâr bir şair olarak eserlerinde eski ile yeniye, dün ile bugünü birleştirmeye, toplumsal hafızayı sağlam bir tarih ile muhkem kılmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Sü-

⁵⁹ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Çev. M. Turan, C. Soydemir, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 2002, s. 198, 223.

⁶⁰ Huntington, *age*, s. 223, 224.

⁶¹ Dinçer Ateş, “Yahya Kemal’in Cumhuriyet ve Çankaya’yla İlişkisi Yahut Kendi Kaleminden Siyasi Portresi”, **Hece-Yahya Kemal Özel Sayısı**, Sayı 41, Ocak 2009, s. 182

leymaniye’de Bayram Sabahı ve Koca Mustafaşa gibi şiirleri toplumsal hafızaya hizmet eden büyük abideler olarak kabul edilebilir.

Yahya Kemal “imtidad” yani süreklilik kavramına büyük önem veriyordu. Arzu ettiği sürekliliği, en azından kendi şiirleriyle, inşa etmeye çalışmıştır. Kendi özel hayatında “eski”yi yaşamasa da eserleriyle sürekliliğe hizmet etmiştir.

Sonuç olarak Yahya Kemal, muhafazakâr bir yaşam sürmese de muhafazakâr düşünceye eserleriyle büyük hizmet etmiş bir fikir ve sanat adamıdır. Eserlerinde sosyal bilimciler için zengin malzemeler bulunmaktadır. Bu çalışma, bu konuda, mütevazı bir giriş olarak kabul edilebilir. ▽

KAYNAKLAR

- A. Hamdi Tanpınar, **Yahya Kemal**, İstanbul: Dergâh yayınları, 1982
- Ahmet Haşim, “Müslüman Saati”, **Dergâh**, 16 Mayıs 1337/1921, Cilt I, Sayı 3.
- Ahmet Kabaklı, **Türkiye’yi Yoğuranlar**, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı yayınları, 2003.
- Aksu Bora, “Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri”, **Bilig**, Bahar / 2010, Sayı 53
- Andreas Huyssen, **Alacakaranlık Anıları-Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek**, Çev.: Kemal Atakay, İstanbul: Metis Yayınları, 1999
- Beşir Ayvazoğlu, “Hasbihal”, **Türk Edebiyatı**, Sayı 421 (Yahya Kemal Özel Sayısı), Kasım 2008
- _____, **Yahya Kemal: Eve Dönen Adam**, İstanbul: Ötüken yayını, 1995
- _____, **Yahya Kemal: Eve Dönen Adam**, İstanbul: Ötüken, 1995
- _____, **Yahya Kemal-Ansiklopedik Biyografi**, İstanbul: Kapı yayınları, 2008
- B.Berat Özipek, “Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 5, İstanbul: İletişim, 2003
- _____, **Muhafazakârlık**, Ankara: Liberte Yayınları, 2004
- Dinçer Ateş, “Yahya Kemal’in Cumhuriyet ve Çankaya’yla İlişkisi Yahut Kendi Kaleminden Siyasi Portresi”, **Hece-Yahya Kemal Özel Sayısı**, Sayı 41, Ocak 2009
- Esra Özyürek, **Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası**, İstanbul: İletişim, 2001
- Füsun Üstel, “ ‘Musiki İnkılabı’ ve Aydınlar ”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 113, 1993
- George Orwell, **Hayvan Çiftliği**, (Çeviren: Halide Edip Adivar), İstanbul: MEB yayını, 1994.
- Hasan Hüseyin Akkaş, **Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke**, Ankara: Kadim Yayınları, 2004.

- Hilmi Yavuz, "Gelenekten Yararlanma ve Geleneği Yeniden Üretme Bağlamında Yahya Kemal", **Zaman**, 12.3.2003
- İlyas Söğütlü, "Cumhuriyet'in Pozitivist Ütopyası: Yeni Bir Toplum Yaratmak", **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı: 24, Yaz 2010.
- Jan Assmann, **Kültürel Bellek**, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001
- Kemal Arıburnu,, **Atatürk'ten Anılar**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988
- Mehmet Narlı, "Yahya Kemal'in 'Kolektif Ruh'u", **Türk Edebiyatı**, Sayı 421 (Yahya Kemal Özel Sayısı), Kasım 2008
- Murat Erol, "İsim, Şehir ve Tarih Eşittir Yahya Kemal", **Hece**, Sayı 41, Ocak 2009
- Mümtaz'er Türköne, **Türk Modernleşmesi**, Ankara: Lotus yayınları, 2003
- Nilüfer Göle, "Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, Ankara: İletişim Yayınları, 2002
- N. Sami Banarlı, **Yahya Kemal Yaşarken**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, (tarih yok)
- _____, **Yahya Kemal: Bir Dağdan Bir Dağa**, İstanbul: Kubbealtı neşriyat, 1984
- Paul Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar**, İstanbul: Ayrıntı, 1999
- Seçil Deren, "Kültürel Batılılaşma", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, İstanbul: İletişim, 2002
- S. Hayri Bolay, "Yabancılaşma Karşısında Yahya Kemal", **Hece**, Sayı 41, Ocak 2009
- Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Çev. M. Turan, C. Soydemir, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 2002
- S. Seyfi Öğün, **Gündelik Hayatın Kültürel Yansımaları**, İstanbul: Alfa, 2006
- Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul: İletişim yayınları, 1993
- Tansel Güney, "Yahya Kemal Beyatlı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002
- Yahya Kemal, "Ezansız Semtler", **Tevhid-i Efkâr**, 23 Nisan 1922
- _____, "Ezansız Semtler", **Tevhid-i Efkâr**, 23 Nisan 1922
- _____, **Aziz İstanbul**, İstanbul: MEB, 1995
- _____, **Eğil Dağlar**, İstanbul: MEB Yayınları, 1992
- _____, **Eski Şiirin Rüzgârıyla**, İstanbul: YKY, 2003
- _____, **Kendi Gök Kubbemiz**, İstanbul: YKY, 2004
- _____, **Mektuplar, Makaleler**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1990
- _____, **Mektuplar, Makaleler**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1990
- _____, **Rubâiler**, İstanbul: YKE, 1963
- _____, **Siyasi Hikâyeler**, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1995
- Yunus Balcı, "Yahya Kemal Şiirinde Anakroninin Diyalektiği", **Yahya Kemal Beyatlı**, İstanbul: KTB Yay., 2008